

MARIA SZYMANOWICZ

ORGANY W KOŚCIOŁACH DEKANATU RADOMSKIEGO I JEDLIŃSKIEGO W XIX WIEKU

I. Organizacja terytorialna dekanatu radomskiego i jedlińskiego w XIX wieku

W 1818 r. papież Pius VII bullą erekcyjną *Ex imposita nobis* z części terytorium dawnej diecezji kieleckiej utworzył diecezję sandomierską z 13 dekanatami¹. Biskup A. Burzyński zwiększył liczbę dekanatów do 17². Wśród nich znajdował się dekanat radomski, dawniej należący do biskupstwa krakowskiego, a później przejściowo do diecezji kieleckiej oraz dekanatu przytyckiego³.

Zakres terytorialny dekanatu radomskiego w ciągu wieków ulegał zmianom. Od 1818 r. po włączeniu do diecezji sandomierskiej, należały do niego następujące parafie: Cerkiew, Jarosławice, Jastrząb, Kowala Stępcina, Mniszek, Potworów, Przytyk, Radom, Skaryszew, Wieniawa, Wierzbica, Wolanów, Wrzeszczów, Wrzos, Wsola, Zakrzów⁴. Dekanat jedliński obejmował: Białobrzegi, Błotnicę, Bukowno, Goryń, Grabów, Jankowice, Jasionną, Jedlińsko, Kaszów, Lisów, Radzanów, Stromiec i Wyśmierzyce⁵.

Podział taki istniał do 1864 r. W 1864 r. Rząd Gubernialny skasował niektóre dekanaty, między innymi jedliński i utworzył 7 nowych dekanatów odpowiadających liczbie powiatów w Guberni⁶. Parafie dawnego dekanatu jedlińskiego zostały przyłączone do dekanatu radomskiego.

II. Organy w kościołach dekanatu radomskiego i jedlińskiego w XIX wieku na podstawie źródeł archiwalnych

Zamieszczone poniżej dane o organach w kościołach dekanatu radomskiego i jedlińskiego podano w oparciu o źródła archiwalne zachowane w Archiwum Kurii Diecezjalnej Sandomierskiej oraz w Archiwum Państwowym w Radomiu. Ze względu na to, że od 1864 r. oba dekanaty połączone były w jedną całość, miejscowości potraktowano łącznie i zachowano układ alfabetyczny.

B i a ł o b r z e g i. W latach 1814 - 1860 wzmiankowany pozytywnie "stary zdezelowany"⁷ W 1862 r. nowe 8 - gł. organy bez pedału za 600 Rs zbudował Mateusz Mielczarski z Warszawy⁸.

B ł o t n i c a. Kościół w parafii Błotnica zbudowany w połowie XVIII w. do 1850 r. pozostał nie ukończony, między innymi nie wybudowano chóru⁹ 8 - gł. organy umieszczono na "groźącym zawaleniem się chórze w Kaplicy Matki Boskiej"¹⁰. Na wykonanie nowych organów sumę 600 Rs w 1855 r. przeznaczyła Maryanna z Rabsztyńskich Lasocka¹¹. Nie wiadomo, w którym roku zbudowano nowy instrument. Wzmiankowany jest dopiero w *Inwentarzu* kościoła w 1888 r. Były to 6 - gł. organy z połączanymi figurami aniołów.¹² Małe organy ufundowane przez Maryannę Lasocką służyły parafii błotnickiej do 1898

r. W tym roku zostały podarowane dla nowo powstałej parafii Kuczki, a kolejny instrument zbudował Jan Szymański z Warszawy. Były to organy 15 - gł. dwumanualowe¹³. Zachowane są do chwili obecnej - dyspozycja głosów w punkcie V.

B u k o w n o - obecnie **B u k ó w n o**. W *Inwentarzu* kościoła z 1813 r. wymieniony "stary Pozytywek szkatulny"¹⁴. W 1873 r. wzmiankowane "nowe organy"¹⁵. Nie wiadomo, w którym roku zostały zbudowane. W 1895 r. kolejny 5 - gł. instrument zbudował Jan Szymański¹⁶. Zachowany jest do chwili obecnej - dyspozycja głosów w punkcie V.

C e r k i e w. Do 1885 r. w *Inwentarzach* wymieniana "Pozytew stojąca" o 10 - gł. bez pedału¹⁷. W 1885 r. zbudowano nowe 8 - gł. organy kosztem 900 Rs¹⁸.

G ą s a w y - kościół filialny w parafii Jastrzęb. W *Inwentarzach* z 1821 i 1832 r. wymieniony zepsuty Pozytyw 3 - gł., oszacowany na 20 Złp¹⁹.

G o r y ń. Murowany kościół w Goryniu zbudowany w 1845 r²⁰. Do 1871 r. pozostał nie ukończony, nie było w nim żadnego instrumentu; a nabożeństwa odprawiano "przy śpiewie Xiedza, Organisty i zgromadzonego ludu"²¹. W 1873 r. 8 - gł. organy za 450 Rs wykonał Stanisław Kaliszek z Żelechowa²².

G r a b ó w. W *Inwentarzach* z 1843 i 1864 r. wymieniony "Pozytew o 7 głosach w złym stanie"²³. W 1884 r. zanotowano istnienie 5 - gł. organów o wartości 75 Rs²⁴. Nie wiadomo czy był to nowy instrument, czy chodzi tu o wzmiankowany wcześniej 7 - gł. pozytyw, a spisujący *Inwentarz* podał mylnie liczbę głosów. Prawdopodobnie chodzi o ten sam instrument, a wskazuje na to wartość na jaką został oszacowany - 75 Rs. Nowe, kilkunastogłosowe organy w drugiej połowie XIX w. kosztowały około 450 - 900 Rs²⁵.

J a n k o w i c e R a d o m s k i e. Murowany kościół zbudowany w 1781 r.²⁶ Przez 80 lat w kościele tym nie było organów²⁷. Dopiero w 1864 r. proboszcz ks. Marcin Radkowski sprowadził za 375 Rs 9 - gł. organy "zbudowane w fabryce Popiekiewicza w Żelechowie"²⁸.

J a r o s ł a w i c e. W latach 1822 - 1887 wzmiankowana "Pozytewka o 4 głosach w złym stanie"²⁹.

J a s i o n n a. W latach 1818 - 1840 potwierdzone istnienie 8 - gł. organów o dwu miechach³⁰. W 1870 r. nowe 6 - gł. organy zbudował Leopold Blomberg z Warszawy³¹. Zachowane są do chwili obecnej - dyspozycja głosów w punkcie V.

J a s t r z ą b. W *Inwentarzach* z 1821 i 1832 r. wymieniony 6 - gł. pozytyw potrzebujący naprawy³². W 1885 r. zanotowano istnienie "organu odstrojonego" za 450 Rs³³. Można przypuszczać, że był to nowy instrument, nie wiadomo jednak, w którym roku został zbudowany.

J e d l i ń s k o - obecnie **J e d l i ń s k**. W roku 1817 zanotowano istnienie organów o kilku głosach³⁴. W latach 1839 - 1898 w *Inwentarzach* kościoła wymieniane są organy o 7 - gł.³⁵ Nie wiadomo, czy chodzi o ten sam czy o kolejny instrument.

K a s z ó w. W latach 1803 - 1844 potwierdzone istnienie 6 - gł. pozytywu³⁶. W 1844 r. instrument określono jako "zupełnie zdezelowany". *Inwentarz* z 1889 r. wymienia organy zakupione z kościoła ewangelickiego w Radomiu. Organy zakupił ks. Franciszek Radkowski³⁷.

K o w a ł a S t ę p o c i n a. W latach 1800 - 1860 potwierdzone istnienie małego pozytywu potrzebującego reperacji o "tonach nikczemnych i rażących"³⁸. W *Inwentarzu* kościoła z 1868 r. wymienione są organy z pedałem o dwu miechach³⁹, prawdopodobnie

chodzi tu o nowo zbudowany instrument.

L i s ó w. W latach 1817 - 1843 wzmiankowany mały zepsuty pozytyw⁴¹. W 1845 r. proboszcz parafii Lisów zwrócił się z prośbą do Biskupa diecezji sandomierskiej, aby ten przeznaczył dla kościoła w Lisowie 7 - gł. organy z pobenedyktyńskiego kościoła w Sieciechowie⁴². Przeniesienie organów nie doszło do skutku, a kościół w Lisowie ze względu na zły stan zachowania z zarządzenia władzy biskupiej został zamknięty. Nabożeństwa przeniesiono do kaplicy w Piasecznie, a później do kościoła parafialnego w Jedlińsku⁴³. W 1881 w Lisowie ukończono budowę nowego kościoła i w tym samym roku nowe 6 - gł. organy wykonał Leopold Blomberg z Warszawy⁴⁴.

M n i s z e k. W *Inwentarzu* z 1818 r. wymieniony pozytyw 5 - gł.⁴⁵ Natomiast w latach 1853 - 1889 wzmiankowany pozytyw 8 - gł. połączony⁴⁶.

P o t w o r ó w. W latach 1827 - 1832 wzmiankowany 10 - gł. pozytyw⁴⁷. W *Inwentarzu* z 1869 r. wymienione nowe organy za 1500 Rs⁴⁸.

P r z y t y k. W latach 1824 - 1890 wzmiankowany pozytyw 3 - gł.⁴⁹ "Pozytywka niemożliwa już do użycia" dlatego zakupiono z Błotnicy 7 - gł. używane organy⁵⁰.

R a d o m - kościół p.w. św. Jana (fara). Do 1807 r. w farze radomskiej były organy ufundowane po 1770 r. przez ks. Możdżeńskiegos⁵¹. W 1807 r. w kościele zawaliło się sklepienie i zniszczeniu uległo całe wyposażenie nawy, między innymi organy. Nabożeństwa przeniesiono do sąsiedniego kościoła O O. Bernardynów, a farę zaczęto odbudowywać dopiero w 1818 r. Sporządzono kosztorys na budowę nowych organów i zgromadzono część elementów, między innymi miechy i materiał na piszczałki. Nie było jednak funduszy na realizację budowy⁵². Od 1821 r. w farze akompaniowano do nabożeństw na małym pozytywie "do muzyki nieprzydatnym" pożyczonym z kościoła O O. Bernardynów⁵³. W 1839 r. Karol Żakiewicz z Brzezin zbudował dwa nowe instrumenty - duże organy na chórze muzycznym za 5100 Złp i pozytyw w Kaplicy Różańcowej za 1400 Złp⁵⁴.

R a d o m - kościół O O. Bernardynów p.w. św. Katarzyny. Do 1821 r. potwierdzone istnienie małego pozytywu⁵⁵. Z 1855 r. wiadomość pośrednia dotycząca organów - "kruchta na górze pomieszcza miechy organowe"⁵⁶. W 1859 r. Mateusz Mielczarski z Warszawy zbudował nowe 16 - gł. dwumanałowe organy za 3000 Rs⁵⁷.

R a d o m - kościół p.w. Św. Trójcy. Do 1809 r. kościół i klasztor były własnością Panien Benedyktynek. Po 1809 r. kościół został zamieniony kolejno na szpital wojskowy, więzienie i cerkiew. W 1927 r. został przywrócony do użytku wiernych wyznania rzymsko - katolickiego⁵⁸. Z XIX w. nie ma informacji o organach.

R a d o m - kościół ewangelicko - augsburski. Kościół ewangelicki od 1827 r., poprzednio rzym. - kat. p.w. Wniebowzięcia NMP⁵⁹. Istnienie organów potwierdzone do 1854 r.⁶⁰ W 1877 r. nowe organy zbudował Gottfried Riemer z Brzegu⁶¹. Zachowane są do chwili obecnej - dyspozycja głosów w punkcie V.

R a d z a n ó w. W latach 1803 - 1865 potwierdzone istnienie 7 - gł. organów z bębniem zbudowanym w drugiej połowie XVIII w.⁶² W 1876 r. nowy 7 - gł. instrument zbudował Stanisław Przybyłowicz z Warszawy⁶³. Zachowany jest do chwili obecnej - dyspozycja głosów w punkcie V.

S k a r y s z e w. W latach 1818 - 1879 potwierdzone istnienie 10 - gł. organów z dwoma miechami⁶⁴. W 1886 r. nowe 12 - gł. organy z pedałem zbudował Ignacy Karczewski z Warszawy⁶⁵. Zachowane są do chwili obecnej - dyspozycja głosów w punkcie V.

S t r o m i e c. W latach 1818 - 1863 potwierdzone istnienie małego pozytywu ⁶⁶. W 1880 r. nowe organy za 800 Rs wykonał Stanisław Kaliszek z Żelechowa ⁶⁷.

W i e n i a w a. W latach 1817 - 1890 potwierdzone istnienie organów 6 - gł. ⁶⁸

W i e r z b i c a. W latach 1818 - 1838 potwierdzone istnienie dwu instrumentów - większego pozytywu na chórze muzycznym i mniejszego pozytywu w Kaplicy Różańcowej ⁶⁹. *Inwentarz* z 1848 r. wymienia już tylko jeden instrument - na chórze muzycznym. W 1878 r. nowe 10 - gł. organy z pedałem zbudował Ignacy Karczewski z Warszawy ⁷⁰. Zachowane są do chwili obecnej - dyspozycje głosów w punkcie V:

W o l a n ó w. W opisie kościoła z 1818 r. wymieniony mały pozytyw, w *Inwentarzu* z 1857 r. - "pozytef stojąca", a w *Inwentarzu* z 1884 r. - "Organ o 6 głosach i dwóch miechach w średnim stanie" ⁷¹. Nie wiadomo, czy chodzi tu o ten sam, czy kolejne instrumenty.

W r z e s z c z ó w. W latach 1817 - 1888 potwierdzone istnienie organów 6 - gł. o dwóch miechach i trzy - oktawowej klawiaturze ⁷².

W r z o s. W latach 1821 - 1847 potwierdzone istnienie kilku-głosowego pozytywu ⁷³. W 1871 r. Stanisław Przybyłowicz z Warszawy zbudował nowe organy "gustownie rzeźbami przyozdobione z pięknym hamonijnym głosem" za sumę 200 Rs ⁷⁴.

W s o l a. W latach 1815 - 1874 potwierdzone istnienie pozytywu ⁷⁵. W 1887 r. Ignacy Karczewski z Warszawy zbudował 9 - gł. organy za 900 Rs ⁷⁶. Zachowane są do chwili obecnej - dyspozycja głosów w punkcie V.

W y ś m i e r z y c e. Kościół parafialny w Wyśmierzycach spłonął w 1798 r. Zbudowano tymczasową kaplicę, a do budowy nowego kościoła przystąpiono dopiero w 1856 r. W *Inwentarzach* z 1828, 1838 i 1854 r. nie ma żadnych wzmianek o organach. Pierwsza notatka o organach "w złym stanie" znajduje się w *Inwentarzu* kościoła z 1872 r.

Z a k r z e w. Do końca XIX w. potwierdzone istnienie 9 - gł. organów bez pedału zbudowanych w 1787 r. ⁷⁸

III. Charakterystyka wzmiankowanych w źródłach organów

Liczba instrumentów

Materiały źródłowe przekazują informacje o 57 instrumentach w odniesieniu do 32 kościołów. Jedynie w kościele p.w. św. Trójcy w Radomiu nie było organów. Pozostałe kościoły w XIX w. miały jeden, a częściej kolejno - dwa lub trzy instrumenty. Według przekazów w kościele p.w. św. Jana w Radomiu i w kościele par. w Wierzbicy znajdowały się po dwa instrumenty - duży na chórze muzycznym w nawie głównej i mały w kaplicy.

Nazewnictwo

Organy określano za pomocą dwu podstawowych nazw - *organy* i *pozytyw*. Nazwy te występowały samodzielnie lub z dodanym przymiotnikiem. Dookreślenia wyrażały wielkość instrumentu lub inne cechy. Niejednokrotnie nazwy różniły się tylko pisownią.

W przebadanych materiałach źródłowych użyto 22 nazwy na określenie organów. Najczęściej używano samodzielnych terminów - *organ*, *pozytef*, *organy*. W terminach złożonych pojawiały się

przymiotniki -*mały, wielki, stojący, szkatulny*.

Poniżej zamieszczono wykaz wszystkich terminów jakie występują w materiałach źródłowych na określenie organów, z częstotliwością ich występowania.

Organ	- 44
Organ wielki	- 1
Organek	- 1
Organki	- 1
Organum	- 2
Organy	- 25
Organy czyli pozytyw	- 6
Organy małe	- 2
Pozytyw (rodz. męski)	- 1
Pozytyw (rodz. żeński)	- 2
Pozytyw mała	- 1
Pozytyw stojąca	- 1
Pozytyw (rodz. męski)	- 27
Pozytyw (rodz. żeński)	- 8
Pozytyw mała	- 1
Pozytyw stojąca	- 2
Pozytywek szkatulny	- 1
Pozytywka	- 7
Pozytywka mała	- 1
Pozytyw	- 5
Pozytywek	- 6
Pozytywka	- 1

Lokalizacja instrumentów

Organy zasadniczo lokalizowane były na chórze muzycznym nad głównym wejściem do kościoła. Jedynie w kościele ewangelickim w Radomiu organy początkowo usytuowane były na chórze nad ołtarzem. W 1844 r. zbudowano chór nad wielkimi drzwiami i tam przeniesiono instrument. W 1866 r. po przebudowie chóru na dwukondygnacyjny, organy ustawiono na górnej kondygnacji chóru ⁷⁹.

Wielkość organów

O wielkości organów w głównej mierze decyduje liczba głosów. Materiały źródłowe podają liczbę głosów dla 33 instrumentów. Największe organy były w kościele O O. Bernardynów w Radomiu - 16 głosów i w kościele par. w Błotnicy - 15 głosów. Najmniejsze 3 - głosowe - w Gąsawach.

Poniżej podano zestawienie liczby głosów w wzmiankowanych w źródłach organach.

3 gł.	- 1 instrument
4 gł.	- 1 "
5 gł.	- 2 instrumenty
6 gł.	- 7 instrumentów
7 gł.	- 5 "
8 gł.	- 6 "
9 gł.	- 3 instrumenty
10 gł.	- 4 "
12 gł.	- 2 "
15 gł.	- 1 instrument
16 gł.	- 1 "

Wielkość niektórych instrumentów określono w sposób pośredni - "organ wielki" (w kościele p.w. św. Jana w Radomiu), "pozytyw mały" czy "organ kilkunastkowy".

Wystrój plastyczny

Materiały źródłowe przekazują informacje o wyglądzie zewnętrznym 7 instrumentów. Określany był kolor prospektu - biały, kremowy, szafirowy. Pojawiają się także wzmianki, że organy były wyłoczone i przyozdobione rzeźbami.

Miechy

Informacje dotyczą najczęściej ilości miechów. 10 instrumentów miało po dwa miechy, a duże organy Karola Żakiewicza w kościele p.w. św. Jana w Radomiu - 4 miechy. Były to z pewnością miechy klinowe. Rodzaj miecha określony jest jedynie dla organów w Lisowie - jako miech cylindrowy.

Piszczalki

Informacje dotyczą materiału z jakiego wykonano piszczałki - "z piszczałkami cynowymi i drewnianymi", "cynowymi", "metalowymi i drewnianymi". W organach w kościele par. w Cerekwi i Mniszku podano wielkość Pryncypału jako "dwóch łokciowych", co oznacza Pryncypał 4

Klawiatury i urządzenia dodatkowe

Materiały źródłowe przekazują informacje o liczbie i zakresie klawiatur. Liczba klawiatur określona jest dla 12 instrumentów. W Błotnicy i w kościele O O. Bernardynów w Radomiu organy miały dwa manualy i pedał. Można przypuszczać, że podobnie było w dużych organach w kościele p.w. św. Jana w Radomiu, choć źródła nie przekazują bezpośrednio informacji. Pozostałe organy miały jeden manual i pedał lub tylko jeden manual.

Zakres klawiatur określony został dla 4 instrumentów. Klawiatura organów we Wrzeszczowie miała "3 oktawy", w Zakrzewie - "oktawy i pół", w Mniszku - "4 oktawy", w Cerekwi - "4 oktawy i pół". Dla dwu instrumentów K. Żakiewicza w kościele p.w. św. Jana w Radomiu użyto określenia - "klawiatura francuzka", co oznacza zakres klawiatury C - f³ z chromatycznym układem dźwięków w pierwszej oktawie, w odróżnieniu od oktawy krótkiej.

Z urządzeń dodatkowych wzmiankowany jest Tympan. Istnienie Tympanu zanotowano w organach w Bukownie, Jasionnej i Radzanowie.

Stan zachowania organów

W przypadku 22 instrumentów stwierdzono zły stan zachowania - organy wymagały naprawy i strojenia. Instrumenty w Białobrzegach, Kaszowie i Lisowie uznano za niezdatne do użytku.

IV. Znani z nazwiska organmistrzowie działający w XIX wieku na terenie dekanatu radomskiego i jedlińskiego ^{eo}

B l o m b e r g L e o p o l d z Warszawy. W 1870 r. zbudował 7 - gł. organy w Jasionnej, w 1881 r. 6 - gł. organy w Lisowie.

F r e i m a r k - imię nieznane. W 1854 r. naprawiał organy w kościele ewangelickim w Radomiu ^{e1}.

K a l i s z e k S t a n i s ł a w z Żelechowa. W 1873 r. zbudował 8 - gł. organy w Goryniu, w 1880 r. - organy w Stromcu (liczba głosów nieznana).

K a r c z e w s k i I g n a c y z Warszawy. W 1878 r. zbudował 10 - gł. organy w Wierzbicy, w 1887 r. - 12 - gł. w Skaryszewie i 9 - gł. we Wsoli. W 1888 r. naprawiał 16 - gł. organy Mateusza Mielczarskiego w kościele O O. Bernardynów w Radomiu ²², w 1893 r. naprawiał organy w Wierzbicy ²³.

M i e l c z a r s k i M a t e u s z z Warszawy. W 1895 r. zbudował 16 - gł. organy w kościele O O. Bernardynów w Radomiu, w 1862 r. 8 - gł. organy w Białobrzegach.

M i e s z c z a n k o w s k i K o n s t a n t y z Radomia. W 1895 r. restaurował organy w Cerekwi ²⁴.

P o p i e k i e w i c z z Żelechowa - imię nieznane. W 1864 r. zbudował 9 - gł. organy w Jankowicach Radomskich.

P r z y b y ł o w i c z S t a n i s ł a w z Warszawy. W 1871 r. zbudował organy we Wrzosie (liczba głosów nieznana), w 1876 r. 7 - gł. organy w Radzanowie.

R i e m e r G o t t f r i e d z Brzegu. W 1877 r. zbudował 8 - gł. organy w kościele ewangelickim w Radomiu.

S k i b i Ń s k i M i c h a ł. W 1841 r. naprawiał organy w Cerekwi ²⁵. W 1855 r. przenosił organy w Mniszku - z chóru muzycznego do kaplicy św. Józefa ²⁶. W 1863 r. dokonał powtórnego przeniesienia organów - z kaplicy św. Józefa do nowo zbudowanego kościoła w Mniszku oraz przebudowy tegoż instrumentu ²⁷.

S t a s z e w s k i W a w r z y n i e c z Radomia. W 1841 r. naprawiał organy w Cerekwi ²⁸.

S t r a Ń s k i - imię nieznane. W 1842 r. naprawiał organy w kościele ewangelickim w Radomiu ²⁹.

S z y m a Ń s k i J a n z Warszawy. W 1895 r. zbudował 5 - gł. organy w Bukowni, w 1898 r. 15 - gł. w Błotnicy.

W e j r i c h - imię nieznane. W 1840 r. naprawiał organy w kościele ewangelickim w Radomiu ³⁰.

Ż a k i e w i c z K a r o ł z Brzezin. W 1839 r. zbudował dwa instrumenty w kościele p.w. św. Jana w Radomiu (liczba głosów nieznana).

V. Porównanie informacji źródłowych ze stanem obecnym organów

Badania przeprowadzone w terenie pozwoliły na porównanie informacji zawartych w źródłach ze stanem obecnym organów. I tak, w kościołach omawianych dekanatów zachowało się osiem instrumentów XIX - wiecznych i jeden XVIII - wieczny ³¹. Zamieszczony poniżej zwięzły opis inwentaryzacji pozwoli na zorientowanie się w cechach konstrukcyjnych i stronie brzmieniowej tych zabytkowych instrumentów. Trzeba zaznaczyć, że nie wszystkie zachowały się w swej autentycznej postaci. Niektóre z nich są częściowo przerobione, dotyczy to zwłaszcza zestawu głosów, urządzeń dodatkowych, a także miechów. Dyspozycje głosów w opisie inwentaryzacyjnym podano według stanu aktualnego. W przypadkach udokumentowanych remontów zaznaczono zmiany dokonane w instrumencie. Zachowano oryginalną pisownię nazw głosów, natomiast poprawiono nieścisłości zapisu dotyczące wysokości brzmienia.

B ł o t n i c a - kościół par. p.w. Narodzenia NMP
Organ 15 - gł. z 1898 r. zbudowane przez Jana Szymańskiego ³², prospekt w stylu neoklasycystycznym. Dwa manualy i pedał o zakresie klawiatur - Manual C-f³, Pedał - d, kontuar wolnostojący. Traktura gry - mechaniczna, registratury - pneumatyczna, wiatrownice

stożkowe. Jeden miech pływakowy z dwoma podawaczami.

Dyspozycja głosów:

Man. I	Man. II	Ped.
1. Bourdon 16'	1. Aeolina 8'	1. Subbas 16'
2. Pryncypał 8'	2. Vox angelica 8'	2. Oktawbas 8'
3. Gamba 8'	3. Gedeckt 8'	3. Cello 8'
4. Salicet 8'	4. Oktawa 4'	4. Fletbas 8' ³³
5. Mixtura 1 1/3, 2-3 rz ³⁴	5. Flet 4'	5. Oktawa 4'

Połączenia - M II/I, M I/P, urządzenie dodatkowe - Tremolo, registry zbiorowe - Piano, Forte.

B u k ó w n o - kościół par. p.w. Nawiedzenia NMP
Organy 5 - gł. z 1895 r. zbudowane przez Jana Szymańskiego ³⁶,
prospekt w stylu eklektycznym. Jeden manual o zakresie klawiatury C - c³,
kontuar wbudowany z prawej strony szafy organowej. Traktura gry i
registratury - mechaniczna, wiatrownice - stożkowe. Jeden miech
magazynowy jednofałdowy z podawaczem.

Dyspozycja głosów:

Man.

1. Pryncypał 8'
2. Salcjon 8'
3. Burdon 8'
4. Flet 4'
5. Oktawa 4'

Urządzenie dodatkowe - Tympan, register zbiorowy - Tutti.

J a s i o n n a - kościół par. p.w. Zwiastowania NMP
Organy 6 - gł. z 1870 r. zbudowane przez Leopolda Blomberga ³⁶,
prospekt bezstylowy ³⁷ Jeden manual o zakresie klawiatury C - c³,
kontuar wbudowany z lewej strony szafy organowej. Traktura - gry i
registratury mechaniczna, wiatrownice klapowo-zasurowe. Jeden miech
magazynowy dwufałdowy z podawaczem.

Dyspozycja głosów:

Man.

1. Pryncypał 8'
2. Kryty 8'
3. Flet 4'
4. Rurplet 4'
5. Oktawa 2'
6. Mixtura 1 1/3, 3 rz

Urządzenie dodatkowe - Tremolo ³⁸.

R a d o m - kościół ewangelicko - augsburski
Organy 8 - gł. z 1877 r. zbudowane przez Gottfrieda Riemera ³⁹,
prospekt w stylu neoklasycystycznym. Jeden manual i pedał o
zakresie klawiatur - Manual C - d³, Pedał C - c, kontuar wbudowany
z lewej strony szafy organowej. Traktura - gry i registratury
mechaniczna, wiatrownice klapowo-zasurowe. Jeden miech magazynowy
dwufałdowy z podawaczem.

Dyspozycja głosów:

Man.	Ped.
1. Principal 8'	1. Subbass 16'
2. Doppelflotte 8'	2. Flautbass 8'
3. Salicet 8'	
4. Octave 4'	
5. Doppelflotte 4'	
6. Mixtur 2'3 rz	

R a d z a n ó w - kościół par. p.w. św. Marcina
Organy 7 - gł. z 1876 r. zbudowane przez Stanisława Przybyłowicza¹⁰⁰, prospekt w stylu barokowym. Jeden manual i pedał o zakresie klawiatur - Manual C - c^a, Pedał C - A, kontuar wbudowany z lewej strony szafy organowej. Traktura - gry i registry mechaniczna, wiatrownice manualu klapowo-zasuwowe, pedału stożkowe¹⁰¹. Jeden miech magazynowy dwufałdowy z podawaczem.

Dyspozycja głosów:¹⁰²

Man.	
1. Prynypał 8'	
2. (Głos smyczkowy) 8'	
3. Bordon 8'	
4. Oktawa 4'	
5. Holflet 4'	
6. Oktawa 2E	
7. Mixtura 3 rz	
Urządzenie dodatkowe - Tympan	

S k a r y s z e w - kościół par. p.w. św. Jakuba
Organy 12 - gł. z 1886 r. zbudowane przez Ignacego Karczewskiego¹⁰³, prospekt w stylu barokowym. Jeden manual i pedał o zakresie klawiatur - Manual C - f^a, Pedał C - c, kontuar wbudowany z lewej strony szafy organowej. Traktura - gry i registry mechaniczna, wiatrownice klapowo-zasuwowe. Jeden miech pływakowy z podawaczem.

Dyspozycja głosów:

Man.	Ped.
1. Prynypał 8'	1. Subbas 16'
2. Burdon 8'	2. Oktawbas 8'
3. Salicet 8'	3. Cello 8'
4. Oktawa 4'	
5. Flet minor 4'	
6. Dolce 4'	
7. Kwinta 2 2/3'	
8. Superoktawa 2'	
9. Mixtura 3 rz	
Urządzenie dodatkowe - Tremolo ¹⁰⁴ .	

W i e r z b i c a - kościół par. p.w. św. Stanisława Biskupa
Organy 10 - gł. z 1878 r. zbudowane przez Ignacego Karczewskiego¹⁰⁵, prospekt w stylu neoklasycystycznym. Jeden manual i pedał o zakresie klawiatury - Manual C - d^a, pedał C - c, kontuar wbudowany z lewej strony szafy organowej. Traktura - gry i registry - mechaniczna, wiatrownice klapowo-zasuwowe. Jeden miech pływakowy z podawaczem.

Dyspozycja głosów:

Man.	Ped.
1. Pryncypał 8'	1. Burdon 16'
2. Portunal 8'	2. Pryncypał 8'
3. Burdon 8'	3. Portunalflet 4'
4. Rurflet 4'	
5. Oktawa 4'	
6. Quinta 3'	
7. Mixtura 3 rz	

Połączenie - M/P, urządzenie dodatkowe - Tympan

W s o l a - kościół par. p.w. św. Bartłomieja
Organy 9 - gł. z 1887 r. zbudowane przez Ignacego Karczewskiego¹⁰⁶,
prospekt w stylu neoklasycystycznym. Jeden manual i pedał o zakre-
sie klawiatur - Manual C - d³, Pedał C - c, kontuar wolnostojący.
Traktura - gry i registry mechaniczna, wiatrownice klapowo -
zasuwowe. Jeden miech pływakowy z podawaczem.

Dyspozycja głosów:

Man.	Ped.
1. Pryncypał 8'	1. Subbas 16'
2. Bourdon 8'	2. Oktawbas 8'
3. Salicet 8'	
4. Oktawa 4'	
5. Flet 4'	
6. Violina 2 ¹⁰⁷	
7. Mixtura 2 ² rz ¹⁰⁸	

Połączenie - M/P, urządzenie dodatkowe - Tympan.

Z a k r z' e w - kościół par. p.w. św. Jana Chrzciciela
Organy 9- gł. z 1787 r. zbudowane przez nieznanego organmistrza¹⁰⁹,
prospekt w stylu barokowym. Jeden manual o zakresie klawiatury C -
c³ (z krótką oktawą), kontuar wbudowany z prawej strony szafy orga-
nowej. Traktura - gry i registry mechaniczna, wiatrownice
klapowo - zasuwowe. Jeden miech pływakowy z podawaczem.

Dyspozycja głosów:

Man.
1. Pryncypał 8'
2. Bordun 8'
3. Gamba 8 ¹¹⁰
4. Portunal 8'
5. Flet 4'
6. Flaut dolce 4'
7. Quinta 3'
8. Piccolo 2'
9. Oktawa 1' (repetująca) ¹¹¹

Urządzenie dodatkowe - Tremolo ¹¹².

Niniejsze opracowanie, oparte na źródłach i badaniach w tere-
nie, zawiera wiele faktów z dziedziny historii organów, dotychczas
nieznanych i nie publikowanych. W porównaniu z wynikami badań J.
Gołosa zamieszczonymi w pracy *Polskie organy i muzyka organowa* po-
większono rejestr miejscowości, w których znajdują się lub
znajdowały zabytkowe organy, o dalsze 25.

Trzeba także zaznaczyć, że opracowanie jest przyczynkiem do przygotowywanej przez autorkę historii budownictwa organowego w diecezji sandomiersko - radomskiej.

P r z y p i s y

- ¹ S. G r u d z i ń s k i. *Rozwój organizacji terytorialnej diecezji sandomierskiej*. W: *Kronika Diecezji Sandomierskiej* 1969 nr 1 s. 40. B. K u m o r. *Diecezja kielecka. Granice Metropolii i Diecezji Polskich (966 - 1939)*. "Archiwa Biblioteki i Muzea Kościelne" 20: 1970 s. 319.
- ² G r u d z i ń s k i, jw. s. 40.
- ³ J. W i ś n i e w s k i. *Dekanat radomski*. Radom 1911 s. 97.
- ⁴ Tamże.
- ⁵ Tamże.
- ⁶ Tamże.
- ⁷ *Inwentarz z 1814 r. Inwentarz z 1818 r. Inwentarz z 1821 r. Akta Białobrzegi Jedlińskie v. Radom 1803 - 1831*. Archiwum Kurii Diecezjalnej Sandomierskiej (AKDS) bs.
- ⁸ *Inwentarz z 1832 r. Akta*, jw.
- ⁹ *Inwentarz z 1850 r. Akta Kościoła Parafialnego w Błotnicy zaczęte w roku 1845*. AKDS b.s.
- ¹⁰ Tamże.
- ¹¹ *Rada Administracyjna Królestwa Polskiego do Konsystorza Jeneralnego Dyecezyi Sandomierskiej 1860 r. Akta* jw.
- ¹² *Inwentarz z 1888 r. Akta*, jw.
- ¹³ W i ś n i e w s k i. *Dekanat radomski* s. 21.
- ¹⁴ *Inwentarz z 1813 r. Akta Bukowno 1803 - 1843*. AKDS b.s.
- ¹⁵ *Inwentarz z 1873 r. Akta t. s. Kościoła Parafialnego w Bukownie 1845 - 1983*. AKDS b.s.
- ¹⁶ *Na kontuarze napis "Jan Szymański i Syn nr 134 -11 w Warszawie 1895 r."*
- ¹⁷ *Inwentarz z 1825 r. Akta Cerekiew 1801 - 1823*. AKDS b.s. *Inwentarz z 1855 r. Inwentarz z 1886 r. Akta Kościoła Parafialnego Cerekiew 1849 - 1983*. AKDS b.s.
- ¹⁸ *Inwentarz z 1892 r. Akta*, jw.
- ¹⁹ *Inwentarz z 1821 r. Inwentarz z 1832 r. Akta Jastrząb 1811 - 1814*. AKDS b.s.
- ²⁰ *Rocznik Diecezji Sandomierskiej*. Sandomierz 1972 s. 45.
- ²¹ *Raport Administratora Parafii Goryń 1868 r. Akta t. s. Kościoła Parafialnego w Gorenium od 1844 r.* AKDS b.s.
- ²² *Inwentarz z 1883 r. Akta*, jw.
- ²³ *Inwentarz z 1843 r. Inwentarz z 1864. Akta t. s. Kościoła Parafialnego w Grabowie 1850 - 1983*. AKDS bs.
- ²⁴ *Inwentarz z 1884 r. Akta*, jw.
- ²⁵ Por. Białobrzegi, Błotnica, Cerekiew.
- ²⁶ *Rocznik Diecezji Sandomierskiej* s. 46.
- ²⁷ *Protokół z dn. 18/30 sierpnia 1861 r. Akta [...]t. s. Reparacji Kościoła w Jankowicach 1818 - 1866*. Archiwum Państwowe w Radomiu (APR) sygn. RGR 5782.
- ²⁸ *Wizyta Dziekańska z 1878 r. Inwentarz z 1890 r. Akta t. s. Kościoła Parafialnego w Jankowicach Radomskich od 1844 r.* AKDS bs.
- ²⁹ *Inwentarz z 1822 r. Akta Jarosławice 1798 - 1836*. AKDS bs. *Inwentarz z 1856 r. Inwentarz z 1887 r. Akta Jarosławice 1845 - 1983*. AKDS bs.

³⁰ Inwentarz z 1818 r. Inwentarz z 1821 r. Inwentarz z 1834 r. Protokół Narady Dozoru Kościelnego z 1840 r. Akta [...] t. s. Funduszków Kościoła w Jasionny 1819 - 1838. APR sygn. RGR 5795.

³¹ Inwentarz z 1878 r. Wizyta Kanoniczna z 1887 r. Akta Parafii Jasionna zaczęte w roku 1852. AKDS bs. Akta odnoszą budowę organów na rok 1877, inskrypcja wewnątrz szafy organowej podaje rok 1870.

³² Inwentarz z 1821 r. Inwentarz z 1832 r. Akta Jastrzęb 1811 - 1844. AKDS bs.

³³ Inwentarz z 1885 r. Akta Parafii Jastrzęb 1846 - 1983. AKDS bs.

³⁴ Opisanie Funduszków Plebanij Jedlińsk z 1818 r. Akta Jedlińsko 1798 - 1844. AKDS bs.

³⁵ Inwentarz z 1839 r. Inwentarz z 1884 r. Inwentarz z 1898 r. Akta t. s. Kościoła Parafialnego w Jedlińsku od 1845 r. AKDS bs.

³⁶ Inwentarz z 1803 r. Inwentarz z 1821 r. Inwentarz z 1844 r. Akta Kaszów 1802 - 1844. AKDS bs.

³⁷ Inwentarz z 1889 r. Akta t. s. Kościoła Parafialnego w Kaszowie 1845 - 1983. AKDS bs. W i ś n i e w s k i. Dekanat radomski s. 136.

³⁸ Opisanie stanu budowli Kościoła Parafialnego Kowali Stępciny z 1818 r. Inwentarz z 1825 r. Akta Kowala 1799 - 1836. AKDS bs.

³⁹ Wykaz kosztów na Reperacyę Kościoła z 1860 r. Akta t. s. Reperacyi Kościoła Parafialnego w Kowali Stępcina 1819 - 1864. APR sygn. RGR 5901.

⁴⁰ Inwentarz z 1868 r. Akta Kościoła Parafialnego w Kowali Stępcinie 1818 - 1983. AKDS bs.

⁴¹ Inwentarz z 1838 r. Inwentarz z 1843 r. Akta Lisów 1802 - 1844. AKDS bs.

⁴² Pismo z dn. 31 stycznia 1845 r. Akta t. s. Kościoła Parafialnego w Lisowie od 1845 r. ADKS bs.

⁴³ Protokół Wizyty Dziekańskiej z 1872 r. Akta, jw.

⁴⁴ Inwentarz z 1884 r. Akta, jw.

⁴⁵ Opisanie Funduszków Kościoła z 1818 r. Akta Mniszek 1818 - 1843. AKDS bs.

⁴⁶ Inwentarz z 1853 r. Inwentarz z 1889 r. Akta Kościoła Parafialnego w Mniszku 1845 - 1983. AKDS bs.

⁴⁷ Inwentarz z 1827 r. Inwentarz z 1832 r. Akta Potworów 1802 - 1844. AKDS bs.

⁴⁸ Inwentarz z 1869 r. Akta Kościoła w Potworowie 1845 - 1983. AKDS bs.

⁴⁹ Inwentarz z 1824 r. Inwentarz z 1826 r. Akta Przytyk 1802 - 1843. AKDS bs. Inwentarz z 1856 r. Inwentarz z 1890 r. Akta Kościoła Parafialnego w Przytyku 1845 - 1893. AKDS bs.

⁵⁰ Inwentarz z 1890 r. Akta, jw.

⁵¹ J. G a c k i. Radom i Fara nowo - radomska do 1800 Roku. "Pamiętnik religijno - moralny" 5 : 1860 s. 515

⁵² Opis stanu Kościoła z 1819 r. Akta Radom 1816 - 1835. AKDS bs.

⁵³ Pismo do Kommissyi Województwa Sandomierskiego z dn. 27 czerwca 1832 r. - Akta t. s. Funduszków Kościoła Parafialnego w Radomiu 1825 - 1834. APR sygn. RGR 6320.

⁵⁴ Inwentarz z 1840 r. Akta Radom 1836 - 1844. ADKS bs.

⁵⁵ Por. przypis 53.

⁵⁶ "Pamiętnik religijno - moralny" 4: 1855 s. 373.

⁵⁷ Inwentarz z 1888 r. Akta Kościoła św. Katarzyny w Radomiu 1865 - 1983. AKDS bs.

⁵⁸ Pismo do Ministra Wyznań Religijnych w Warszawie z dn. 8 marca 1923 r. Akta t. s. Kościoła Św. Trójcy w Radomiu 1923 - 1983.

AKDS bs.

- ⁵⁹ Rys historyczny Kościoła Ewangelickiego w Radomiu (mps) s. 1. Archiwum Parafii Ewangelicko - Augsburskiej w Radomiu.
- ⁶⁰ Tamże s. 10, 12.
- ⁶¹ Tamże s. 21.
- ⁶² Inwentarz z 1803 r. Inwentarz z 1839 r. Akta Radzanów 1803 - 1843. AKDS bs. Inwentarz z 1865 r. Akta t. s. Kościoła Parafialnego w Radzanowie 1856 - 1983. AKDS bs.
- ⁶³ Inwentarz z 1889 r. Akta, jw.
- ⁶⁴ Opisanie stanu budowli Kościoła w Skaryszewie z 1818 r. Inwentarz z 1832 r. Akta Skaryszew 1805 - 1842. AKDS bs. Inwentarz z 1879 r. Akta t. s. -Kościoła Parafialnego w Skaryszewie 1852 - 1983. AKDS bs.
- ⁶⁵ Inwentarz z 1920 r. Akta, jw.
- ⁶⁶ Inwentarz z 1818 r. Inwentarz z 1839 r. Akta Stromiec 1802 - 1844. AKDS bs. Inwentarz z 1863 r. Akta t. s. Kościoła Parafialnego w Stromcu od 1845 r. AKDS bs.
- ⁶⁷ Inwentarz z 1890 r. Akta, jw.
- ⁶⁸ Inwentarz z 1817 r. Akta Wieniawa 1802 - 1825. AKDS bs. Inwentarz z 1890 r. Akta t. s. Kościoła Parafialnego w Wieniawie 1831 - 1983. AKDS bs.
- ⁶⁹ Inwentarz z 1818 r. Inwentarz z 1838 r. Akta Wierzbica 1797 - 1843. AKDS bs.
- ⁷⁰ Inwentarz z 1893 r. Akta t. s. Kościoła Parafialnego w Wierzbicy 1845 - 1983. AKDS bs.
- ⁷¹ Opisanie Kościoła z 1818 r. Akta Wolanów 1802 - 1837. AKDS bs. Inwentarz z 1857 r. Inwentarz z 1884 r. Akta Kościoła w Wolanowie 1845 - 1983. AKDS bs.
- ⁷² Inwentarz z 1817 r. Akta Wrzeszczów 1802 - 1838. AKDS bs. Inwentarz z 1877 r. Inwentarz z 1888 r. Akta t. s. Kościoła Parafialnego we Wrzeszczowie 1845 - 1983. AKDS bs.
- ⁷³ Inwentarz z 1821 r. Inwentarz z 1847 r. Akta Wrzos 1799 - 1844. AKDS bs.
- ⁷⁴ Inwentarz z 1889 r. Akta t. s. Kościoła Parafialnego we Wrzosie 1860 - 1983. AKDS bs.
- ⁷⁵ Inwentarz 1815 r. Akta t. s. Kościoła we Wsoli 1803 - 1843. AKDS bs. Spis Funduszków z 1845 r. Inwentarz z 1874 r. Akta t. s. Kościoła Parafialnego we Wsoli od 1845 r. AKDS bs.
- ⁷⁶ Inwentarz z 1892 r. Akta, jw.
- ⁷⁷ Inwentarz z 1872 r. Akta t. s. Kościoła Parafialnego w Wyszmierzycach 1846 - 1983. AKDS bs.
- ⁷⁸ Inwentarz z 1811 r. Inwentarz z 1833 r. Akta Zakrzów 1797 - 1844. AKDS bs. Inwentarz z 1845 r. Inwentarz z 1870 r. Inwentarz z 1888 r. Akta Kościoła Parafialnego w Zakrzowie od 1845 r. AKDS bs. Akta odnoszą budowę organów na rok 1779, na piszczałce prospektowej data 1787.
- ⁷⁹ Rys Historyczny Kościoła Ewangelickiego w Radomiu s. 10.
- ⁸⁰ W przypadku organmistrzów i instrumentów wymienionych w punkcie II, w tym miejscu nie będzie powtórnego odniesienia do źródeł. Nazwiska organmistrzów podano w układzie alfabetycznym.
- ⁸¹ Rys Historyczny Kościoła Ewangelickiego w Radomiu s. 12.
- ⁸² Inwentarz z 1888 r. Akta Kościoła św. Katarzyny w Radomiu 1865 - 1983. AKDS bs.
- ⁸³ Inwentarz z 1893 r. Akta t. s. Kościoła Parafialnego w Wierzbicy 1845 - 1983. AKDS bs.
- ⁸⁴ "Przegląd Katolicki" 1895.
- ⁸⁵ Akta t. s. Reperacyi Kościoła y Domów plebańskich w Wsi Cerekwi 1821 - 1858. APR sygn. RGR 5554.

⁸⁶ *Książka Historyczna Parafii Mniszek s. 35. Archiwum Parafialne Kościoła p.w. św. Jana w Mniszku.*

⁸⁷ Tamże. Kontrakt zawarty 3 listopada 1863 r. między organmistrzem Michałem Skibińskim a proboszczem parafii Mniszek przewidywał: "P. Skibiński organ z kaplicy przeniesie na chór nowego Kościoła, a strukturę tegoż organu wyrestauruje, z obydwóch boków po sześć cali rozszerzy, na froncie zaś w dodanych bokach dla ozdoby tejże struktury umieści dwa filary z piszczalek - zbuduje nową klawijaturę o czterech oktawach, klawisze łamane wyłoży hebanem, a półtonowe wyłoży kością - maszynę tejże klawijatury, a mianowicie ligaturę przeniesie ze spodu na wierzch i każdy klawisz ma być umocowany [...] (nieczytelny zapis) z wierzchu. Winkładę rozszerzy o osiem cali z dwóch boków i zrobi nowe [...] (nieczytelny zapis) do odsuwania i zasuwania głosów. Wyklei dobrze miechy, które pozostaną w swoim miejscu z odwróceniem ich w przeciwną stronę, żeby w kalikowaniu mało zabrały miejsca na chórze. W siedmiu głosach organu do każdego doda z nowej cyny po cztery piszczalek, a mianowicie: do Pryncypału piszczalki po 4 stop, do Fletu major po 8 stop, do Gemshornu po 4 stop, do Oktawy po 2 stop, do Kwinty major po 3 stop, do Mixtury piszczalek małych 12, do Salcynału po 4 stop, razem powiększony organ będzie o piszczalek 40. Głos ósmy Kwintę minor przerobi na Flet minor mający mieć stop 4. Bas czyli Bęben składający się z dwóch piszczalek grubych drewnianych umieści przy organie na górze w miejscu najdogodniejszym. W końcu doda 9 ty głos Burdon składający się z piszczalek drewnianych stop 8. Cała restauracja powyższego organu za sumę Zł 1250".

⁸⁸ *Akta t. s. Reparacji Kościoła y Domów plebańskich w Wsi Cerekwi 1821 - 1858. APR sygn. RGR 5554.*

⁸⁹ *Rys Historyczny Kościoła Ewangelickiego w Radomiu s. 6.*

⁹⁰ Tamże.

⁹¹ Obecnie dekanat jedliński i 4 dekanaty radomskie mają inny zakres terytorialny. Wzięto pod uwagę te kościoły, które w XIX w. należały do dekanatu radomskiego i jedlińskiego.

⁹² Datę budowy i budowniczego podano na podstawie źródeł archiwalnych. Por. przypis 13. Na wiatrownicy Manualu inskrypcja J. S.

⁹³ Fletbas 8', na manubrium napis *Fletbas 16'*.

⁹⁴ Mixtura 1 1/3, 2 - 3 rz, na manubrium napis: *Mixtura 2'*.

⁹⁵ Tabliczka umieszczona na kontuarze organów: "Jan Szymański i Syn Nr. 134 = 11 w Warszawie 1895 rok".

⁹⁶ Inskrypcja wewnątrz szafy organowej: "Budował Leopold Blomberg z Warszawy ul. Bednarskiego Nr 26 pomagał Wilhelm Zymermann za Księdza Kanonika Winiarskiego dnia 19 maja 1870 Roku".

⁹⁷ Prospekt wykonany w 1986 r. podczas gruntownego remontu organów.

⁹⁸ Tremolo wstawione w 1986 r. w miejsce Tympanu. Inf. od proboszcza ks. Zdzisława Wołosa.

⁹⁹ Datę budowy i budowniczego podano na podstawie źródeł archiwalnych. Por. przypis 61.

¹⁰⁰ Datę budowy i budowniczego podano na podstawie źródeł archiwalnych. Por. przypis 63.

¹⁰¹ Sekcja pedału dobudowana w późniejszym okresie. Wiatrownica stożkowa dla sekcji pedału, umieszczona na zewnątrz szafy organowej, przeznaczona na trzy głosy. Sekcja pedału nieczynna - wiatrownica zniszczona, nie ma piszczalek.

¹⁰² Tabliczki na manubriach dla dwu głosów: *Bordon 8', Holfl-et 4'*. Nazwy i wysokość brzmienia pozostałych głosów podano według oceny słuchowej.

¹⁰³ Budowniczego organów podano na podstawie źródeł archiwa-

lnych. Por. przypis 65. Data 1886 widnieje na kartuszu w prospekcie organów.

¹⁰⁴ Tremolo wstawione w 1970 r. Inf. od organisty Zygmunta Ziembickiego.

¹⁰⁵ Datę budowy i budowniczego podano na podstawie źródeł archiwalnych. Por. przypis 70.

¹⁰⁶ Datę budowy i budowniczego podano na podstawie źródeł archiwalnych. Por. przypis 76. W 1932 r. Stanisław Jagodziński przynosił organy ze starego do nowego kościoła i opatrzył je tabliczką własnej firmy. Na kontuarze tabliczka: *Stanisław Jagodziński Radom - Garbatka.*

¹⁰⁷ Głos Violina 2' wstawiony przez Stanisława Jagodzińskiego. *Kronika Parafii Wsola 1882 - 1979 s. 117.* Archiwum Parafialne Kościoła p.w. św. Bartłomieja we Wsoli.

¹⁰⁸ Mixtura 2'2 rz, na manubrium napis: *Mixtura 3'.*

¹⁰⁹ 1787 - data na piszczałce prospektowej.

¹¹⁰ W 1903 r. Hartman wymienił w organach dwa głosy. Wstawił Gambę 8', nazwy drugiego wstawionego głosu nie ustalono.

¹¹¹ Oktawa 1' (repetująca). Na manubrium napis: *Mixtura 2 2/3'.*

¹¹² Tremolo dodane w 1973 r. Inf. od proboszcza ks. Mariana Szafrńskiego.

THE ORGANS IN THE CHURCHES OF THE RADOM AND JEDLIŃSK

DISTRICTS IN THE XIXTH CENTURY

S u m m a r y

There were 33 churches in the territory of the Radom and Jedlińsk districts in the XIXth century. Only in of them i. e. in the church of the Holy Trinity in Radom was there no organ. In one the remaining 32 churches there was at least one organ, more often two or three or even four instruments. The archival sources supply us with information concerning 57 organs of the churches of the Radom and Jedlińsk districts in the XIXth century. They were usually instruments of 6 to 8 voices. The biggest organ was in the church of the Bernardine Fathers in Radom, it had 16 voices. The smallest organ was in the church of Gąsawy - only 3 voices.

Today in the above mentioned region there remains only one XVIIIth century organ and eight XIXth century organs:

- In Błotnica - a 15 voice organ with two keyboards made by Jan Szymański in 1898.
- In Bukowno - a 5 voice positive made in 1895 by Jan Szymański.
- In Jasionna - a 6 voice positive made by Leopold Blomberg in 1870.
- In Radom, in the Evangelical-Augsburg church - an 8 voice organ with pedal, made by Gottfried Riemer in 1877.
- In Radzanów - a 7 voice positive made by Stanisław Przybyłowicz in 1876.
- In Skaryszew - a 12 voice organ with pedal, made by Ignacy Karczewski in 1886.
- In Wierzbica - a 10 voice organ with pedal, made by Ignacy Karczewski in 1878.
- In Wsola - a 9 voice organ with pedal, made by Ignacy Karczewski in 1887.
- In Zakrzew - a 9 voice positive made by an unknown organ master in 1787.